

Blutman László

A Kúria határozata Nagy Imre és társai elítélésének semmisségéről

Elégtétel és jogdogmatika

Hivatalos hivatkozás: a Kúria Bs.III.1344/2016/10. sz. végzése, Magyar Közlöny 2016/161. 71010–71017.

Tárgyszavak: bírósági határozatok semmissége • elégtétel • *non existens* aktusok

Értelmezett jogszabályhelyek: 2000. évi CXXX. törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról (IV. semmisségi törvény) 1–2. §

1. Az eljárás előzményei és az indítvány
2. A rendelkező rész
3. A döntés indokolása
4. Az indokolás kritikája
 - 4.1 Milyen indokra alapítható a semmisség igazolása?
 - 4.2 Mennyiben sértette a két elítélés a korabeli nemzetközi jogot?
 - 4.3 A semmis ítélet *non existens* ítélet?
 - 4.4 Nehézségek a hatályon kívül helyezett ítéletek semmisségének igazolásánál
 - 4.5 Ami az indokolásból hiányzik
5. Az eset általános értékelése, jelentősége

1. Az eljárás előzményei és az indítvány

Az Országgyűlés 2000. december 12-én elfogadta az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló 2000. évi CXXX. törvényt (IV. semmisségi törvény, a továbbiakban: Stv.), mely 2001. január 4-én hatályba lépett. Az Stv. legfontosabb szakasza a következő:¹

1. § Semmisnek tekintendő az 1956. évi 28. törvényerejű rendelettel és az 1956. évi 32. törvényerejű rendelettel bevezetett rögtönbíráskodásban, továbbá az 1957. évi 4. törvényerejű rendelettel bevezetett gyorsított eljárásban, valamint az 1957. évi 25. és az 1957. évi 34. törvényerejű rendelettel felállított népbírói tanács előtti eljárásban – a forradalom és szabadságharc céljával, eszmeiségével való azonosulásra tekintettel – a forradalommal, illetve harci cselekménnyel összefüggésbe hozott cselekmény miatt – történt elítélés.

A törvény a semmissé nyilvánítás alapvető indokát abban jelölte meg, hogy a hivatkozott különleges eljárási szabályok (rögtönbíráskodás, gyorsított eljárás és népbírói tanács előtti eljárás) olyan eljárási környezetet teremtettek, melyben a pártatlan és elfogulatlan ítélkezés feltételei nem álltak fenn. Ezek az eljárási szabályok a bírósági eljárásokat a leszámolás, megtorlás eszközeként tették. A törvény célja, hogy a megjelölt eljárásokban, a forradalommal összefüggésbe hozott cselekmények miatt elítélteknek erkölcsi, jogi és politikai elégtételt nyújtson a semmissé nyilvánítás aktusával.²

A törvény hatálya alá eső ítélet a törvény alapján, *ex lege* válik semmissé [Stv. 2. § (1) bek.].

Az általános semmissé nyilvánítás egyediesítése (az egyes ítéletek vizsgálata, hogy az Stv. hatálya alá tartoznak-e) az ügyben eljáró elsőfokú bíróság (vagy annak jogutódja) hatáskörébe tartozott, mely a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályai szerint járt el. A bíróság igazolási eljárásban igazolta a törvény hatálya alá eső ítéletek semmisségét. Az Stv.-t módosította a 2016. évi LVI. törvény (az Országgyűlés 2016. június 7-én fogadta el, és 2016. június 16-án lépett hatályba), mely a folyamatban lévő és jövőbeni igazolási eljárások mindegyikét a Kúriához telepítette, ezáltal az eljárást egyfokúvá tette, valamint bővítette az indítványozásra jogosultak körét.

A vizsgált ügyben a legfőbb ügyész két, népbírói tanács előtti eljárásban meghozott ítélet semmisségének igazolását indítványozta. Az egyik a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsának Tb.Nb.003/1958-18. számú ítélete volt Nagy Imre, Dr. Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Tildy Zoltán, Maléter Pál, Kopácsi Sándor, Dr. Jánosi Ferenc és Vásárhelyi Miklós ügyében. A másik a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsának Tb.Nb.003/1958/12. számú ítélete Dr. Szilágyi József ügyében.

Az indítvány indokolásából a következőket emeljük ki: (a) A Legfelsőbb Bíróság 1989. július 6-án – törvényességi óvás nyomán – a két ítéletet ugyan hatályon kívül helyezte, és az összes érintett vádlottat felmentette az ellenük emelt vádak alól, azonban eljárásában törvényes bíróságként kezelte a népbírói tanácsot, és valóságos bírói döntésként kezelte az ítéleteket. (b) A népbírói tanácsok eljárási jogállásukkal összeférhetetlen, szándékolt törvénysértéseket hordozó, nem legitimálható eljárások voltak, így a sérelmek teljes orvoslására a Legfelsőbb Bíróság 1989-es határozata nem volt alkalmas, ennek feltételeit az Stv. teremtette meg. (c) A Legfelsőbb Bíróság 1989-es felmentő határozata csak jogilag szolgáltatott igazságot az ártatlanul

1 Az Stv.-t részletesen bemutatja HACK Péter: „A semmisségi törvények” *Belügyi Szemle* 2011/7–8. 34–40.

2 A 2000. évi CXXX. törvény indokolása; Általános indokolás 1. és 3. pont. Az elégtétel szó itt az igazságtétel egy formájára utal, és nem a magánjogban használatos, sajátos értelemben alkalmazandó.

elítélteknek, viszont erkölcsi és politikai igazságtételre ezzel nem került sor. (d) A két ítélet az Stv. hatálya alá tartozik, így azok semmisenek.³

2. A rendelkező rész

A Kúria háromtagú tanácsa 2016. október 13-án nyilvános ülést követően hozta meg határozatát, melyben az indítványnak helyt adott, és igazolta a két ítélet semmisségét. A háromtagú tanács elnöke Kónya István volt, két tagja Márki Zoltán (előadó bírósági elnök) és Varga Zoltán.

3. A döntés indokolása

A döntés indokolása négy részre tagolódik és 105 pontból áll. Az indokolás főbb elemei a következőképpen összegezhetőek:

(I) Az eljárástörténet rögzítése után a Kúria tanácsa röviden elemzi azokat a körülményeket, melyek között az Stv.-ben szereplő három különleges eljárásra vonatkozó korabeli szabályozás megszületett. Áttekinti a felállított népbírói tanácsoknak és azok eljárásának sajátosságait, különös tekintettel az igazolási eljárás tárgyát képező két ítéletet hozó öttagú bírósági szervre, a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsára.

(II) A határozat elemzi az eljárások nemzetközi jogi környezetét. Nagy figyelmet szentel a polgári lakosság háború idején való védelméről szóló 1949-ben Genfben elfogadott nemzetközi egyezménynek (az ún. IV. genfi egyezménynek), melynek 1956-ra Magyarország is részes államává vált. Vizsgálja annak hatályát, tekintettel arra, hogy a szovjet csapatok megszálló erőként a per idején magyar területen tartózkodtak, és az egyezmény részben a polgári lakosság védelmét is biztosította a megszállt területen. A tanács következtetése szerint az eljárás során megsértették a vádlottak kegyelemért folyamodáshoz való jogát, melyet az egyezmény 75. cikke biztosított számukra, valamint a halálbüntetés végrehajtásának késleltetésére az egyezmény által előírt hathónapos moratóriumot.

(III) A határozat általánosan is megállapítja, hogy a vádlottak elítélése a nemzetközi jog megsértésével történt. Konkrét jogok megsértésére itt nem utal, a megállapítást különböző ENSZ-határozatokkal igyekszik alátámasztani (két ENSZ közgyűlési határozatot, valamint a magyar ügyben az ENSZ által felállított vizsgálóbizottság – az ún. Ötös Bizottság – jelentését hívja fel). Következtetése szerint a nemzetközi jogsértést bizonyítja az a tény, hogy az ENSZ elítélte Nagy Imrénének és társainak kivégzését.

(IV) A határozat részletesen érvel amellett, hogy a két elítéléshez vezető perek látszatperek voltak, melyek a leszámolást szolgálták, így nem valós eljárások, nem részei az igazságszolgáltatásnak. Különösen bizonyítják ezt a nyilvánosság, a jogorvoslati lehetőség és a kegyelemért folyamodás kizárása, a valós eljárási garanciák hiánya. Az eljárás politikai eszközként való alkalmazásának alátámasztására idézi az MSZMP 1956. december 5-ei párthatározatát, az elítélésekben eljáró népbírói tanács tanácsvezető bírójának, Vida Ferencnek egy 1957-ben megje-

lent tanulmányát, valamint a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 1957-ben született 216. számú állásfoglalását.

(V) A határozat kitér arra is, hogy az igazolási eljárás tárgyát képező két ítéletet 1989. július 6-án a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa törvényességi óvás nyomán hatályon kívül helyezte és a vádlottakat felmentette (Eln. Tan. B. törv. 660/1989/6. szám alatt). Ez nem akadályozta azonban a semmisség igazolásának, mert a felmentő határozat az 1958-as pereket még valós eljárásoknak tekintette, és a felmentés a korabeli anyagi és eljárási jogszabályok megsértéséből következett. Így a felmentés nem nyújthatott a vádlottaknak teljes elégtételt. A semmisségi törvény ugyanis azon alapul, hogy az akkori eljárási rendet, a különleges büntetőeljárásokat éppen a leszámolás elősegítése végett alakították ki, és csak eszközként szolgáltak, céljuk nem az igazság kiderítésének és szolgálatának elősegítése volt.

(VI) Az eljáró tanács igazolja, hogy az eljárásban szereplő két ítélet semmis, mert az Stv. 1. §-ának hatálya alá esik.

(VII) A Kúria tanácsa indokolásának végén emelkedett stílusban nyilatkozott meg. E szerint a két ítélet semmisségének igazolásával hozzá kíván járulni, hogy a bírói hivatásrend e látogatásához vezető eljárások terhéől megszabaduljon, és egyben az utókor tiszteletét fejezi ki a hősök iránt, fejet hajtván az áldozatok emléke előtt, lásd a [102] és [103] pontot.

4. Az indokolás kritikája

A két ítélet első pillantásra is az Stv. 1. §-a hatálya alá tartozik, és *ex lege* semmisnek tekintendő. E vonatkozásban a végső következtetéssel (rendelkező rész) nincs gond, de ennek ellenére a semmisség igazolásának megalapozottsága – az indokolás hiányossága miatt – egy vonatkozásban legalábbis kérdéses (lásd a 4.5 pontot).⁴ Az indokolásnál mutatkozó problémákat öt csoportba soroltuk.⁵

4.1 Milyen indokra alapítható a semmisség igazolása?

Az igazolási eljárásban a bíróságnak azt kellett eldöntenie, hogy az indítványban szereplő ítéletek az Stv. hatálya alá tartoznak-e, és így *ex lege* semmisnek tekintendők-e. Ennek során a törvény 1. §-a alapján alapvetően két törvényi feltétel fennállását kellett vizsgálni: különleges eljárásban hozták-e az ítéleteket, és az elítélés olyan cselekmények miatt történt-e, melyeket az elítélés a forradalommal (illetve a harci cselekményekkel) összefüggésbe hozott. Az igazoláshoz e két kérdés eldöntése szükséges, és az indokolásnak e két kérdésre adott választ kell alátámasztania. Könnyen belátható, hogy a két ítéletnél e kérdések eldöntésé-

3 Ld. a határozat indokolásának [1]–[12] pontját.

4 A megalapozatlanság itt nem tényállásbeli hiányosságra utal, hanem azt általánosabban, logikai értelemben használom.

5 Itt részletesen nem térek ki olyan formai kifogásokra, hogy a határozat az Stv. 1. §-ának szövegét két ponton hibásan idézi, ld. [25] pont; vagy arra, hogy a határozat adatok nélkül idéz egy bizonyos, 1956-ban kiadott *Magyar Államjog* című munkát, ld. [40] pont.

hez érdemben komoly indokolás nem szükségeltetik. Eljárási tény, hogy azok különleges (gyorsított) eljárásban, népbíróági tanács előtt születtek, és az sem lehet kérdés, hogy a vádlottakat a forradalommal kapcsolatos tevékenységükkel összefüggésben vonták felelősségre. Így pusztán a határozat [99], [100] és [104] pontjai lényegében teljes indokot adnak arra, hogy a két ítélet az Stv. 1. §-nak hatálya alá tartozik.

Miről szól akkor az indokolás többi része, mely (az eljárástörténetet leszámítva) 83 pontból áll (a határozat IV. része)? Ahogy a határozat összefoglalásából látható volt, a Kúria tanácsa részletesen elemezte a korabeli különleges eljárások jellemzőit, indokait, az eljárások által megvalósított nemzetközi jogsértést, valamint azt, hogy ezek az eljárások miképpen szolgálták vagy testesítették meg a forradalom utáni leszámolásokat. A bíróság lényegében azokat a körülményeket vizsgálta, melyek a törvényben általánosan körülírt ítéletek semmisségének kimondását érdemben alátámaszhatták. Ezzel azonban az indoklás téves irányt vett.

Jogerős ítéletek csoportos semmissé nyilvánítása eredendően politikai döntés, melyet az alkotmányi elvek és rendelkezések keretei között a jogalkotó (Országgyűlés) hoz meg.⁶ A törvényalkotó határozza meg azokat az indokokat is, melyek e politikai döntést (a semmisség törvényi kimondását) megalapozzák.⁷ Az Stv. alapján a bíróságnak nincs dolga a semmisség érdemi indokával. Nem egészítheti ki az indokokat, melyeket a törvényalkotó megállapított, mert azok azonosítása politikai döntés kérdése. Ismételné pedig felesleges, ami a törvény indokolásában van. Ráadásul az Stv. szövege nem vetett fel olyan értelmezési problémát, mely miatt használni, értelmezni kellett volna a semmisség törvényi indokait. A bíróságnak az igazolási eljárásban az elé vitt ítéletek tekintetében mindössze a semmisség egyediesítését kell elvégeznie. A törvény egyéb szerepet a bíróságnak nem szán. Az eljárásban az egyes ítéletek *ex lege* semmisségét deklarálhatja (igazolhatja), és e döntésnek csak egyetlen (formai) indoka lehet: az ítélet az Stv. hatálya alá tartozik. A Kúria tanácsa azonban a semmisség érdemi indokolásával kiesett abból a szerepből, melyet számára az Stv. biztosított.

A bírósági határozatok indokolása akkor okszerű, ha – többek között – a rendelkező részben foglalt döntés alátámasztására irányul. A vizsgált határozat indokolásának nagy része nincs értekelhető logikai kapcsolatban az igazolásra vonatkozó formai döntés alapjával, mégpedig azzal, hogy a két ítélet az Stv. hatálya alá tartozik. Az indokolás nem vagy elsődlegesen nem annak alátámasztására irányul, hogy különleges eljárásban hozták a két ítéletet, és az elítélés olyan cselekmények miatt történt, melyeket az elítélés a forradalommal, illetve az azzal kapcsolatos harci cselekményekkel összefüggésbe hozott. Így a határozat indokolásának nagy része nem tekinthető okszerűnek.

4.2 Mennyiben sértette a két elítélés a korabeli nemzetközi jogot?

A határozat indokolásának jelentős részét foglalja el annak kifejtése, hogy a két elítélés a nemzetközi jog megsértésével történt. A kérdés elemzése a határozatban érthetetlen, ugyanis az Stv. meg sem említi a nemzetközi jogot (ahogy az I. vagy a II.

semmisségi törvény sem). A semmissé nyilvánítás törvényi indokai között sem szerepel az, hogy az Stv. hatálya alá eső elítélések a nemzetközi jog megsértésével történtek. Az indokolás ezen, a nemzetközi jogsértésre utaló része tehát nincs logikai kapcsolatban a semmisség igazolásával, és a semmisséget érdemben sem alapozza meg, legalábbis a törvényi indokok köréből kiindulva. Márpedig – az előző pontban foglaltak alapján – a bíróság az igazolási eljárásban nem egészítheti ki a semmisség érdemi, törvényi indokait (itt a nemzetközi jogsértésre utalással), mert azok meghatározása a törvényalkotó politikai döntése.

Kérdésként merül fel azonban, hogy a Kúria tanácsa által felhozott érvek valóban megalapozták-e a nemzetközi jogsértésre vonatkozó következtetést, függetlenül attól, hogy az képes-e alátámasztani a semmisség igazolását. Az indokolás tükrében a határozat nemzetközi jogsértésre vonatkozó következtetése nem kellően megalapozott. Kiemelendő, miszerint itt nem azt vizsgáljuk, hogy a két elítélés és az azokhoz vezető eljárás nemzetközi jogsértést valósított-e meg (ez sokrétű elemzést igényelne), hanem azt, hogy a határozat indokolásában foglaltak önmagukban alkalmasak-e egy ilyen következtetés megalapozására.

A határozat két vonatkozásban érvel a nemzetközi jogsértés mellett. Egyrészt úgy véli, hogy az eljárás során nem biztosították a kegyelemért folyamodás jogát, valamint a kivégzés előtti hathónapos moratóriumot, mely megszállás esetén a halálraítélteket megillette a polgári lakosság háború idején való védelméről szóló IV. genfi egyezmény (1949) 75. cikke alapján, lásd [45]–[60] pont. Másrészt, általában – konkrét jogsértés megjelölése nélkül – hivatkozott az elítélésekkel összefüggő nemzetközi jogsértésre, amit három ENSZ-dokumentummal kívánt alátámasztani, lásd [61]–[66] pont. A két vonatkozást külön kell venni, lássuk először az utóbbit.

A határozat [66] pontja azt az általános következtetést vonja le, hogy az ENSZ Közgyűlés által a „kivégzés tényének elítélése a nemzetközi jogsértést bizonyítja”. Az indokolás idézi az ENSZ Közgyűlés 1312.(XI). számú, a magyarországi helyzetéről szóló határozatának 5. pontját,⁸ melyben a testület (szótöbbséggel) elítélte Nagy Imre és más magyar hazafiak kivégzését.⁹ Azonban a [66] pontban foglalt következtetés aggályos, és ennek

6 Az Országgyűlés a semmisség megállapítását átruházhatja a bíróságokra, ekkor a semmisség nem a törvény, hanem bírói határozat folytán áll be, ld. pl. a III. semmisségi törvényt (az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1992. évi XI. törvény).

7 A semmisségi indokok összefoglalására ld. az 1. pontot, hasonlóan foglalja össze az indokok lényegét pl. НАКК (1. Ij.) 39.

8 Helyesen A/RES/1312(XIII) számú határozat (1958. december 12.).

9 Az indokolás [65] pontja felhoz egy másik, 1959-es ENSZ közgyűlési határozatot, melyben a közgyűlés helyteleníti, hogy a magyar ügyben hozott közgyűlési határozatokat a Szovjetunió és Magyarország figyelmen kívül hagyja. Ez nem bizonyítja a Nagy Imre és társai elítélésével kapcsolatos nemzetközi jogsértést, mert egy ENSZ közgyűlési határozat nem nemzetközi jogszabály. (Egyébként az idézetten kívül több, ilyen tartalmú helytelenítést tartalmazó ENSZ határozat is született.)

legalább három oka van. Először az ENSZ Közgyűlés határozatának ez a pontja nem utal nemzetközi jogsértésre, kifejezetten politikai jellegű nyilatkozatot tartalmaz, melyben a kivégzések elítélése erkölcsi-politikai alapon történt. Másodszor a Kúria tanácsának érvelése itt részben okszerűtlen is, hiszen a Közgyűlés a kivégzést ítélte el, ami azt még nem támasztja alá, hogy az elítélés nemzetközi jogsértéssel történt volna. Harmadszor az okfejtés nem alkalmazható azon vádlottakra, akiket nem végeztek ki. Úgy vélem, hogy a politikai jellegű ENSZ közgyűlési határozatok általános, konkrétumokat nélkülöző megállapításai önmagukban nem alapozhatnak meg nemzetközi jogsértésre vonatkozó következtetést.¹⁰

A Kúria határozata kifejezetten utal a kegyelemért folyomódás nemzetközi jogban biztosított jogának, valamint a kivégzésnél előírt hathónapos moratórium konkrét megsértésére is. Úgy vélem, hogy a tanács e következtetése nem aggálytalan. Egyrészt a hivatkozott IV. genfi egyezmény hatálya (melynek 75. cikke a fenti jogokat biztosítja) nem terjedt ki a két ítélettel érintett vádlottakra és a büntetőperükre. Másrészt a kegyelemért folyomódás jogának megsértése még nem jelenti, hogy az elítélés nemzetközi jogsértéssel történt, mert csak az elítélés után vetődik fel ezen jog biztosítása. A jog megvonása a nemzetközi jog alapján esetleg a kivégzést teheti jogsértővé. Továbbá a kegyelemért folyomódás joga és a végrehajtási moratórium a fenti egyezmény alapján a halálraítélteket illette meg, tehát az érv csak a halálraítéltektől használható. Ezek közül a IV. genfi egyezmény hatályának kérdése további kifejtést kíván.

Az 1949-es IV. genfi egyezmény – melynek 1956-ra Magyarország is részesévé vált – a polgári lakosságot védi nemzetközi fegyveres összeütközésekben és kapcsolódó háborús megszállás esetén.¹¹ Az egyezmény személyi és időbeli hatálya tehát korlátozott. Az igazolási eljárás tárgyát képező két ítélet esetében kérdés, hogy 1958-ban, az elítélések és kivégzések idején az egyezményt kellett-e alkalmazni Magyarország vonatkozásában, és a vádlottak az egyezmény rendelkezései értelmében védett személyek voltak-e.

Az egyezményt alkalmazni kell nemzetközi fegyveres konfliktusokban a katonai műveletek alatti időszakban; valamint annak befejezésétől számított egy éven belül; valamint azon túl is, ha a megszálló hatalom a megszállt területen a kormányzati feladatokat ellátja. Korábban a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy Magyarországon 1956. október 23-a és november 4-e között nem nemzetközi (polgárháborús) fegyveres összeütközés, míg 1956. november 4-étől nemzetközi fegyveres összeütközés zajlott, és a katonai műveletek 1956. november 15-én fejeződtek be (erre lásd a 82/1999. és 83/1999. büntető elvi határozatokat). Ennek alapján az egyezményt 1957. november 15-éig kellett alkalmazni Magyarország esetében. Ezt követően csak akkor, ha a megszálló hatalom a kormányzati feladatokat is ellátta. A határozat sem állítja, hogy 1958-ban a Szovjetunió közjogi értelemben kormányozta volna Magyarországot, csak azt emeli ki, hogy 1956. november 15. után szovjet csapatok ellátták igazgatási, rendészeti feladatokat is. Ez még kevés: egyrészt nem utal arra, hogy e feladatok ellátása 1958 folyamán is tartott volna; másrészt ez a tevékenység még nem kormány-

zást jelent. Így a határozat nem támasztotta alá, hogy az egyezményt (és annak 75. cikkét) alkalmazni kellett volna 1958-ban a két elítéléshez vezető büntetőper idején.

Az időbeli hatály problémáitól eltekintve, az egyezmény által védett személynek háborús megszállás idején az minősül, aki olyan megszálló hatalma alatt áll, amelynek nem állampolgára. E feltétel miatt magyar állampolgároknak Magyarországgal (a magyar államhatalmi szervekkel) szemben az egyezmény alapján nem állhatott fenn a kegyelemért folyomódás joga. Egyrészt azért, mert saját államukról volt szó, másrészt azért, mert nyilvánvalóan Magyarország nem volt megszálló hatalom. A vádlottak e jogát csak megszálló hatalom sérthette volna meg, amennyiben a védett személyekként a „hatalmában” voltak. Bár a határozat igyekszik úgy érvelni, hogy 1956. november 15. után „egész Budapest lakossága” a szovjet hadsereg hatalmában volt, de ezt nem terjeszti ki 1958-ra. Itt értelmezési bizonytalanság van abban, hogy a „hatalom” a megszálló fizikai jellegű hatalmát jelenti-e a védett személyek felett (pl. őrizet) vagy sem.¹² Ugyanakkor a vádlottak 1958-ban, a büntetőperük során a magyar hatóságok őrizetében voltak, ellenük magyar ügyészség emelt vádat magyar bíróság előtt, magyar jogszabályokat alkalmazva. (Az informális befolyást – aminek jellege és tartalma a két elítélés tekintetében a történészek között is vita tárgya¹³ – az egyezmény nem értékeli).

Látni kell, hogy a IV. genfi egyezmény bírósági garanciái tipikusan abban a helyzetben alkalmazandóak, amikor a megszállást elszenvető állam állampolgárait a megszálló hatalom, megszállt területen működő (jellemzően katonai) bíróságai elé állítják. Bár a 75. cikkben nincs ilyen szűkítés,¹⁴ de az egyezmény környező cikkei lépten-nyomon utalnak erre a sajátos

10 Ugyanez a probléma a magyar helyzet kivizsgálására 1957. január 10-én felállított vizsgálóbizottság (az ún. Ötös Bizottság) 1958. július 14-én kelt kiegészítő jelentésében tett megállapításokkal. Az Ausztrália, Ceylon, Dánia, Tunézia és Uruguay egy-egy diplomatájából (túlnyomórészt ENSZ-delegátusából) felálló bizottság mandátuma a vizsgálatra, ténymegállapításra szolt, jogi következtetések levonására nem terjedt ki, ld. az ENSZ Közgyűlés A/RES/1132(XI) számú határozatának (1957. január 10.) 1. pontját.

11 A határozat [45] pontja arra utal, hogy az egyezményt kihirdette az 1954. évi 32. tvr. Ez pontatlan. A jogszabály nem tartalmazza az egyezmény szövegét, tehát az egyezményt nem kihirdette, hanem csak beiktatta a magyar jogszabályok közé. A kettő különbségére ld. BLUTMAN László – SCHIFFNER Imola – CSATLÓS Erzsébet: *A nemzetközi jog hatása a magyar joggyakorlatra* (Budapest: HVG-ORAC 2014) 195.

12 Ld. erre Leslie C. GREEN: *The contemporary law of armed conflict* (Manchester: Manchester University Press 1993) 221., míg az ellentétes értelmezésre *The Manual of the Law of Armed Conflict* (Oxford: Oxford University Press 2005) 224.

13 Pl. KAHLER Frigyes: *Az igazság Canossa-járása* (Lakitelek: Antológia 2014) 59–60.

14 Valószínű a kifejezett szűkítés hiánya vezette az eljáró tanácsot abban, hogy az egyezmény által biztosított számos büntetőeljárás garancia közül éppen a kegyelemért folyomódás jogának sérelmét hozza fel. De ezt a jogot nem lehet kivenni az egyezményben felvázolt és szabályozott eljárás egészéből.

helyzetre (pl. 70., 71., 74., 76. cikkek).¹⁵ Ezt támasztja alá a szerep, melyet az egyezmény az ún. védőhatalomnak biztosít (a kivégzés hathónapos moratóriumát is attól az időponttól kell számítani, amikor a védőhatalommal a jogerős halálos ítéletet vagy a kegyelem megtagadását közlik). Továbbá, ha az elsőfokú ítélet ellen nincs fellebbezési lehetőség, akkor az elítélt jogorvoslatért (kegyelemért) a 73. cikk értelmében a megszálló hatalomhoz fordulhat (mert az egyezmény feltételezi, hogy az egyezmény alkalmazása során a megszálló hatalom látja el a kormányzati feladatokat).¹⁶

Ilyen összefüggések mellett nem elégséges érv a határozat [60] pontjában szereplő homályos utalás arra, hogy az „egész büntetőeljárás az idegen hatalom által kormányt váltó új hatalom által történt”, mely nélkülözötte a nemzetközi elismerést, és létét a megszálló hatalom ereje biztosította. Éppen az Ötös Bizottság kiegészítő jelentése – melyet a Kúria is idézett – utalt a magyar kormány felelősségére az eljárások és a kivégzések tekintetében. Így nem látjuk, mi alapján lehetne alkalmazni a IV. genfi egyezmény 75. cikkét a vádlottak büntetőperére.¹⁷

A fenti érvelésből nem az következik, hogy Nagy Imrének és társainak elítélése nem válósított meg nemzetközi jogsértést. Mindössze arra mutat rá, hogy az igazolási végzés indokolásában felhozottak nem alapoznak meg egy ilyen következtetést.

4.3 A *semmissé ítélet non existens ítélet*?

A Kúria határozatának indokolása növelte a dogmatikai zavart, mely a semmissé nyilvánítással összefüggésben észlelhető a mai magyar büntetőeljárás jogban. Ez a zavar részben annak köszönhető, hogy a semmisségi törvények kivételes törvények, nem illeszkednek a büntetőeljárás jogi dogmatikájába, korlátaikat alkotmányi szabályok és elvek képezik, de a dogmatikai-fogalmi kontroll igen gyenge felettük.¹⁸ A büntetőeljárás semmisség indokai ugyanis nem jogon belüliek, mérceként nem a korabeli pozitív joghoz kötődnek (nem törvénytörésszerűen alapulnak), hanem jogon kívüliek.¹⁹ Egy, az ítéletek születése idején hatályos jogon kívüli vagy abban nem érvényesülő értékrend (bizonyos jogállami követelmények, valamint egyes alapjogok érvényesítése) képezi az alapjukat.²⁰

Így az biztos, hogy a semmisségi törvények alapján beálló semmissé nyilvánítás egy önálló, *sui generis* jogintézmény. Ez a büntetőeljárás semmisség nem állítható párhuzamba a korábbi magyar büntetőeljárásban létezett semmisségi panasszal és az annak alapját képező semmisségi okokkal,²¹ de a magánjogi jogügyletek semmisségével sem. A büntetőeljárás semmisség egyes sajátosságai nem világosak, és több kérdés nyitva marad. (Például, van-e különbség a megsemmisítés, a semmissé nyilvánítás és azon előírás között, hogy egy bírósági ítélet „semmissé tekintendő”?²² Itt nincs helye annak, hogy az öt semmisségi törvény tükrében végezzünk egy átfogó dogmatikai elemzést.²³ Így csak a problémákra tudunk rámutatni.

A Kúria indokolása – a semmisség érdemi indokainak felvételése során – láthatóan egy átfogó következtetésben csúcsosodik ki, mely a határozat [98] pontjában jelenik meg: „Az ítélet *iudicium non existens*, nem ítélet”. (A határozat itt a Nagy Imre

és társai perében hozott ítéletre utal.) Eltekintve attól, hogy e rövid mondat az „ítélet” szót kétféle értelemben használja, amit magyarázni kellene,²⁴ a tanács nem az ítéletek semmisségét állapította meg, hanem azt, hogy nem léteznek. De a semmissé ítélet vajon nem létező ítélet? A határozat szinte ugyanazon fogalmakat használja, mint Király Tibor a tankönyvében, aki szintén ismeri a nem létező ítéletet.²⁵ De ő egyes szakirodalmi munkákra utalva szembeállítja a semmissé ítéletet (*iudicium nullum*) a nem létező ítélettel, a látszatítélettel (*iudicium non existens*). Ez utóbbi nem igazán jogi kategória, mert ilyen ítéletet „bírói eljáráshoz hasonló eljárás nem előzött meg”. Az kérdéses ugyan, hogy például Nagy Imre és társai perében – ebben az értelemben – az eljárás hasonlított-e bírósági eljáráshoz vagy sem. Egy dolog azonban következik a fenti szembeállításból: más a semmissé ítélet és más a nem létező ítélet.

15 Ezt a helyzetet írja le Hans-Peter GASSER: „Protection of the Civilian Population” in Dieter FLECK (szerk.): *The Handbook of International Humanitarian Law* (Oxford: Oxford University Press 2010) 303–311.

16 GASSER (15. l.) 308; *The Manual* ... (12. l.) 277., 297–298.

17 Kahler Frigyesnek is meggyőződése, hogy a IV. genfi egyezményben foglalt, kegyelemért folyamodás jogát megsértették a Nagy Imre perben, és szomorúnak tartja, hogy erre a jogsértésre egyetlen állam sem hivatkozott, KAHLER (13. l.) 60.

18 A dogmatikai kontroll gyengesége kiviláglik Bócz Endre tanulmányából is, melyben az V. semmisségi törvény alkotmányossági felülvizsgálatáról szóló 24/2013. (X. 4.) AB határozatot elemzi, Bócz Endre: „Ismét a semmisségi törvényről” *Magyar Jog* 2014/1. 1.

19 A 2000. évi CXXX. törvény indokolása; Általános indokolás 1. pont. Már az I. semmisségi törvény indokolása kiemelte, hogy az Országgyűlés a semmissé nyilvánítás során „nem az elítélések megalapozottságát vagy törvényességét vizsgálja”; ld. erre még 16/1990. (VII. 11.) AB határozat, ABH 1990, 64., 66.

20 Hasonlóan KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog* (Budapest: Osiris 2008) 82. (Igaz, éppen Király Tibor mutat rá, hogy a IV. semmisségi törvény hatálya alá eső ítéletek a korabeli jog szerint is alkotmányellenesek és törvénytörésszerűek voltak, a bírói függetlenség és az elfogulatlan eljárás követelményeinek be nem tartása miatt, uo. 84.).

21 ANGYAL Pál – DEGRÉ Miklós – ZEHÉRY Lajos: *Anyagi és alaki büntetőjog II.* (Pécs: Danubia 1927) 331–369.

22 Az Stv. 1. §-a a törvény hatálya alá eső elítéléseket nem semmissé nyilvánítja, nem megsemmisíti, hanem előírja, hogy semmissé kell tekinteni. A 2. § már egyértelműen semmissé elítélésekről szól. Az indokolásban pedig ezen elítélések semmissé válásáról is szó van; a 2000. évi CXXX. törvény indokolása; Általános indokolás 1. pont.

23 A semmisségi törvények hasznos összevetésére ld. KIRÁLY (20. l.) 79–85, BÓCZ (18. l.) 5–6, HACK (1. l.). Az V. semmisségi törvény felülvizsgálata során, az Alkotmánybíróság ugyan utal arra, hogy az alkotmányi értékelés „a semmisség jogintézményének sajátosságaira tekintettel történhet”, valójában azonban a testület nem tárta fel mélyebben a *sui generis* büntetőeljárás semmisség dogmatikai természetét, 24/2013. (X. 4.) AB határozat, ABH 2013, 736. [44].

24 Ez nem részletkérdés: ugyanis arra a problémára utal, hogy amennyiben az ítéletet nem létezőnek nyilvánítják, akkor mi marad a helyén.

25 KIRÁLY (20. l.) 205.

A szakirodalom szemszögéből a megkülönböztetés azért is megalapozott, mert a *non existens* eljárási cselekmények, valamilyen pozitív jogi mérce alapján minősülnek ennek. Móra Mihály – aki nagyobb teret szentelt a súlyosan fogyatékos eljárási cselekmények elemzésének – például kiemeli, hogy a *non existens* eljárási cselekmény olyan látszatcselekmény, melynek (a pozitív jogban meghatározott) lényeges jegyei „szembetűnően és nyilvánvalóan” hiányoznak.²⁶ Természetesen megint kérdéses, hogy a két ítélet (elítélés) lényegi eljárási jegyei közül melyek és mennyire szembetűnően és nyilvánvalóan hiányoztak. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a két ítéletet 1989-ben hatályon kívül helyezte. Ha a Kúria határozatának [98] pontja áll, akkor 1989-ben a legmagasabb bírói fórum legmagasabb szintű ítélkező testülete két jogilag nem létező ítéletet helyezett hatályon kívül.

Ebben az összefüggésben is felmerül a semmis ítéletek és a *non existens* ítéletek különbsége. Az Stv. hatálya alá eső ítéletek a törvény hatályba lépése előtt nem voltak semmiek. Az Stv. konstrukciója láthatóan az, hogy maga a törvény tette őket semmissé (keletkezésükre visszamenőleg). A törvény konstituálja a semmisséget és nem deklarálja. Ezt megerősíti a törvény 2. § (1) bekezdésének első fordulata, valamint ugyancsak kiemeli a törvény indokolása.²⁷ Egy *non existens* ítélet viszont nem egy törvény által válik nem létezővé, hanem – a korabeli hatályos eljárási szabályok tükrében – már eleve olyan, különösen súlyosan fogyatékos aktusnak minősül, hogy nem is tekinthető jogi értelemben eljárási cselekménynek. Ha az Stv. hatálya alá tartozó ítéletek *non existens* ítéletek lennének, akkor a törvény hatályba lépése, 2001. január 4. előtt sem léteztek volna.

Az érvelés hangsúlya azonban nem ezen van. A büntetőeljárási semmisség indokai elszakadnak a korabeli pozitív jogtól, jogon túli tényezőkben gyökereznek – nevezetesen a semmisségi törvényt megalkotó törvényhozó értékrendjében. A különösen súlyosan fogyatékos, *non existens* aktusok mércéje viszont a korabeli pozitív jog, hiszen ahhoz képest minősülnek különösen súlyosan fogyatékos eljárási cselekményeknek. Így a distinkció megalapozott, sőt szükséges.

Nem menti a határozat [98] pontjában foglalt megállapítást egy másik megközelítés sem, mely a *non existens* ítéletet a semmis ítéletek egy esetének tekinti. A semmis ítéleteknek a másik esete pedig feltehetően a mai magyar eljárási jogban jól ismert, hatályon kívül helyezett ítélet lenne.²⁸ Ekkor a semmisség a *non existens* és a hatályon kívül helyezett ítéletek felső fogalmává válik, amely így átfogná a súlyosan fogyatékos és a fogyatékos eljárási cselekményeket is. Ez a konstrukció esetünkben legalább két okból nem használható. Egyrészt, ha a semmisségnek két esete lenne, akkor a semmisségi törvények megjelölnék, hogy a hatálya alá tartozó elítélések melyik formájában tekintendők semmisnek. Ilyet a törvényalkotó nem tett. Másrészt a nem létező ítélet és a hatályon kívül helyezés pozitív jogon belüli indokon (törvénysértésen) alapul, és emiatt a felső fogalmukként használt semmisségnek is azokon kell alapulnia. A semmisségi törvényben szereplő büntetőeljárási semmisség azonban épenséggel pozitív jogon kívüli indokon alapszik, így természetében különbözik a *non existens* ítélettől és a hatályon kívül

helyezéstől is. A II. semmisségi törvény (az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1990. évi XXVI. törvény) indokolása ki is mondja, hogy a semmisség eljárási jogi értelemben nem hatályon kívül helyezés (Részletes indokolás 1. §/1. pont).

A semmis és a *non existens* ítéletek között a megkülönböztetést tehát fenn kell tartani, és ennek két fontos következménye van. Egyrészt amennyiben az igazolási eljárásban szereplő két ítélet nem létező lenne, akkor a törvény nem lett volna képes egyben semmissé is nyilvánítani, hiszen nem létező ítéletet aligha lehet semmis ítéletté változtatni. Másrészt az Stv. – mely alapján a Kúria tanácsa eljár – ítéletek (elítélések) semmisségéről rendelkezik. A [98] pontban foglalt, *non existens* ítéletre utaló megállapításból az következne, hogy a Kúria a semmisséget nem igazolhatná, mert nem semmis, hanem *non existens* ítéletről van szó. Így látható, hogy a határozat indokolásának egyik legfontosabbnak szánt megállapítása, melyre az érvelés nagy része kifut, mélyíti azt a dogmatikai zavart, mely a büntetőeljárási semmisséget körbeveszi.

4.4 Nehézségek egy hatályon kívül helyezett ítélet semmisségének igazolásánál

Az igazolási eljárás tárgyát képező két ítéletet a Legfelsőbb Bíróság 1989-ben törvényességi óvás nyomán hatályon kívül helyezte és a vádlottak mindegyikét felmentette (Eln. Tan. B. törv. 660/1989/6. szám alatt). Kérdés, hogy a hatályon kívül helyezett ítéletek az Stv. alapján tekinthetőek-e semmisnek. Ezzel a Kúria tanácsa is szembenézett és megállapította, hogy „a semmisség igazolásának nem akadály a törvényességi óvás folytán 1989-ben hozott határozat”, lásd a határozat [86] pontját. Ezt tartalmi okokkal támasztotta alá. Egyrészt azzal, hogy az 1989-es határozat csak a törvénysértéseket vizsgálta, tehát a korabeli pozitív jog keretein belül mozgott. Másrészt azzal, hogy a Legfelsőbb Bíróság határozata olyan korlátok között született, mint célként „a szocialista törvényesség biztosítása”, és figyelemmel volt az állampárt, az MSZMP álláspontjának megváltozására is. A két ítélet hatályon kívül helyezése és a felmentés emiatt nem nyújthatott teljes elégtételt. Ehhez ugyanis az is hozzátartozik, hogy kimondják, az 1958-as eljárás látszatper volt, a leszámolás, megtorlás eszköze, és ennek megállapítására a lehetőséget csak az Stv. biztosította, lásd [87]-[95] pontok.

Ugyanakkor ebből még nem következik, hogy hatályon kívül helyezett ítéletet is lehet semmissé nyilvánítani – tehát az érvek aligha elégségesek. Egy ilyen állítás megfelelő alátámasztására van egy egyszerű érv és egy bonyolultabb, dogmatikai alapú megközelítés. Az előbbi szerint egy hatályon kívül helyezett ítélet azért lehet semmissé nyilvánítani, mert a törvényalkotó így

26 MÓRA Mihály: *A magyar büntető eljárási jog* (Budapest: Tankönyvkiadó 1961) 213.

27 A 2000. évi CXXX. törvény indokolása; Részletes indokolás 2. §/1. pont.

28 Ezt tükrözi pl. KIRÁLY (20. lj.) 85. A szerző a semmisséget kifejezetten összeköti a hatályon kívül helyezéssel is, uo. 204.

rendelkezett. Az Stv. ugyanis nem zárta ki a hatálya alól a már korábban hatályon kívül helyezett elítéléseket. A semmisség igazolásának a korábbi hatályon kívül helyezés így nem akadálya. Ezt az egyszerű érvet (melyet a Kúria így nem mondott ki) azért lehet használni, mert a semmisségi törvények mint rendhagyó, atipikus jogalkotás felett – nem illeszkedvén már létező büntetőjogi szabályozások szövetébe – igen gyenge a dogmatikai kontroll. Az Stv. tartalmának nem ad keretet egy kidolgozott dogmatikai-fogalmi rendszer. Ilyenkor a dogmatikát a törvényalkotó szabadabban alakítja.

Az egyszerűbb megközelítésen túllépve természetesen nyitva marad a kérdés, hogy van-e bármi különbség egy semmisségnek tekintendő ítélet és egy hatályon kívül helyezett ítélet mielőtti között. Aki a kérdéssel a szakirodalomban mélyebben foglalkozik, hajlandó a mai eljárásjogban bevett hatályon kívül helyezést egyenlőnek tekinteni a megsemmisítéssel, és a semmisséget valószínűleg más értelemben használják, mint a semmisségi törvények.³⁰ Viszont akkor, ha nem tudunk az eljárásjog e furcsa képződményei között különbséget kimutatni, akkor a semmissé nyilvánítás mindenféle joghatás nélkül maradna a hatályon kívül helyezett ítéletek esetében.

A kérdés tehát az, hogy a semmissé nyilvánításnak van-e valamilyen joghatása egy hatályon kívül helyezett ítélet tekintetében. A semmissé nyilvánítás a hatályon kívül helyezést is semmissé teszi vagy egy ítélet lehet egyszerre semmis és egyben hatályon kívül helyezett is? De az igazán lényeges kérdés nem is ez. Inkább abban áll, hogy a két hatályon kívül helyezett ítéletnek ugyanazok voltak-e 2001. január 3-án a joghatásai (még „hatályon kívül helyezett állapotukban”), mint 2001. január 4-én, az Stv. hatályba lépésével, immár „semmis állapotukban”? Amennyiben a joghatások a kétféle állapotban teljesen azonosak, akkor a semmissé nyilvánítás jogdogmatikai szempontból jelentőség nélküli (persze része az erkölcsi és politikai elégtételnek, és van jogtörténeti jelentősége).

A semmissé nyilvánítás és a hatályon kívül helyezés kétségkívül verseng egymással. A Legfelsőbb Bíróság 1989-es hatályon kívül helyező határozatát éppen azon korabeli pozitív jognak a két elítélés során elkövetett többszörös megsértése alapozta meg, melyen az Stv. átlépett, és amellyel szemben új mércét használt, mert az elítéléseknek az nem biztosított megfelelő jogalapot.³¹ Mindez felveti azt a kérdést, hogy amennyiben a hatályon kívül helyezett ítélet is semmissé vált, akkor mi történt az 1989-es felmentő határozattal. Az elítélés semmissé nyilvánítása az elítélést megelőző eljárásra is kiterjed, hiszen éppen ennek fogyatékoságai vezettek az elítéléshez (ezt Király Tibor kifejezetten kiemeli).³² Maga a Kúria is látszatperről, látszateljárásról beszél, [67] és [95] pont. Márpedig az 1989-es felmentés éppen ezen eljárás fogyatékoságain alapult, mely eljárást a felmentő határozat valódinak és értékelhetőnek tekintette, lásd a [93] pontot. Amennyiben a semmis eljárás „meg nem történtnek” tekintendő – ez például Kahler álláspontja –, akkor a felmentő határozat joghatásai cseppet sem nyilvánvalóak.³³ Jelenleg van tehát a kezünkben egy, a vádlottakat felmentő határozat és ezzel párhuzamosan egy semmissé nyilvánított ítélet, és ezek viszonya korántsem világos.

4.5 Ami az indokolásból hiányzik

Van a Kúria határozatának egy olyan hiányossága, mely kérdéssé teszi a rendelkező részben foglalt igazolás megalapozottságát. A semmisségi törvények hatálya alá eső ítéletek köre egymást átfedheti, azaz egy ítélet egyszerre több semmisségi törvény hatálya alá is tartozhat. Ezért az Stv. 3. §-a kizárja, hogy a törvényt alkalmazni lehessen az első három semmisségi törvény alá eső elítélésekre. Ebből az következik, hogy egy, az Stv. szerinti semmisség igazolásánál vizsgálni kell ezt a kérdést. A Kúria tanácsa indokolásában ezzel kifejezetten nem vet számot. Pedig az igazolásnak akadályát képezi, ha a két ítélet más, korábbi semmisségi törvény hatálya alá esik.

1958-ban a két ítélet a következők miatt találta a vádlottakat bűnösnek.³⁴ (a) A BHÖ 1. pont (1) vagy (2) bekezdése alapján vagy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése (Nagy Imre, Donáth Ferenc, Gimes Miklós, Kopácsi Sándor, Szilágyi József); vagy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom előmozdítása (Tildy Zoltán); vagy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekmények (Maléter Pál); vagy a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel (Jánosi Ferenc, Vársárhelyi Miklós).³⁵ (b) A BHÖ 35. pont (1) bekezdése alapján hazaárulás (Nagy Imre).³⁶ (c) A Kbt. (1948:LXII. tv.; katonai büntetőtörvénykönyv) 29. § alapján zendülés vezetése (Kopácsi Sándor, Maléter Pál). Az I. semmisségi törvény 5. § (1) bekezdése e három törvényi tényállásban leírt cselekményeket egyaránt politikai bűncselekménynek minősíti, és ezzel az 1. § hatálya alá vonja, mely alapján az ezeken alapuló elítélések semmisnek tekintendők.³⁷ Így *prima facie* a Kúria által vizsgált két elítélés az I. semmisségi törvény hatálya alá tartozik, és már

29 KIRÁLY (20. lj.) 201., 204–205. vagy MÓRA (26. lj.) 213.

30 Az I. semmisségi törvény (az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 1989. évi XXXVI. törvény) indokolása egy helyen a hatályon kívül helyezést is megsemmisítésnek tekinti, Részletes indokolás az 1. §-hoz. De a fent kifejtettek alapján itt nem lehet szó ugyanazon *sui generis* semmisségről, amelyről a semmisségi törvények rendelkezései szólnak. A II. semmisségi törvény indokolása viszont – ahogy utaltam rá – kifejezetten kiemeli, hogy a semmissé nyilvánítás nem hatályon kívül helyezés.

31 Az 1989. évi XXXVI. törvény (I. semmisségi törvény) indokolása; Általános indokolás.

32 KIRÁLY (20. lj.) 201.; hasonlóan KAHLER (13. lj.) 51.

33 KAHLER (13. lj.) 51., hasonlóan az 508/2001. büntető elvi határozat is. A „meg nem történtnek” tekintés gyökere talán a 9.590/1945. (X. 18.) M. E. rendelet 3. § (1) bekezdésére vezethető vissza; a rendeletet Kahler semmisségi jogszabálynak tekinti, noha az nem használja a „semmisség” szót.

34 Ld. a határozat [14] és [15] pontját.

35 1946:VII. tv. 1. §; *A hatályos anyagi jogi szabályok hivatalos összeállítása (BHÖ)* (Budapest: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó 1952) Második cím Első Rész I. fejezet 1. pont 60.

36 1930:III. tv. 58. §; BHÖ Második cím Első Rész II. fejezet 35. pont; *A hatályos ...* (35. lj.) 70.

37 A II. és III. semmisségi törvényt itt nem vonom be a kérdés tárgyalásába.

1989-ben semmisnek nyilvánult.³⁸ Ha ez igaz, akkor az Stv. 3. §-a értelmében a semmisséget az Stv.-re alapítva nem lehetett volna igazolni. Ha ez nem igaz, akkor emellett a Kúriának érvelnie kellett volna, de a kérdéssel nem foglalkozott, ami a semmisség igazolásának megalapozottságát részben kérdésessé teszi.

A problémának megvan a dogmatikai oldala, ami már a törvényi szabályozást – és nem az igazolási eljárást – érinti. Amennyiben az I. semmisségi törvény, a hatályba lépésekor, 1989. november 1-jén semmisnek nyilvánította („semmisnek tekintendő”) a két, ekkor már hatályon kívül helyezett elítélést, megtehette-e ugyanezt az Stv.? Az Stv. 3. §-nak megfogalmazása ambivalens: az „e törvény nem alkalmazható” fordulatot használja. Nem a semmissé nyilvánítás alól vonja ki a korábbi semmisségi törvények alá tartozó elítéléseket, hanem csak alkalmazni nem lehet a törvényt rájuk. Ha ezt szó szerint vesszük, az *ex lege* semmisség az Stv. hatálybalépésével bekövetkezett, mert ehhez nem kell a törvényt „alkalmazni”.³⁹ A törvény alkalmazhatóságának szűkítése elsősorban az igazolási eljárásokra utalhat.⁴⁰ Természetesen a már semmis elítélést nincs értelme újra semmissé nyilvánítani. Ez dogmatikai (ésszerűségi) korlát a törvényalkotó előtt. Amennyiben az Stv. egy már semmis ítéletet újra semmissé nyilvánított, akkor jogalkotói hibáról van szó, mert nem határolta el kellően egymástól a semmisségi törvények hatályát.⁴¹ Ez a következtetés csak két esetben kerülhető el. Egyrészt akkor, ha a törvény „alkalmazása” alatt az *ex lege* semmissé nyilvánulást is értjük, ami igen erőltetettnek tűnik (bár így érti a II. semmisségi törvény indokolása is). Másrészt akkor, ha a törvény hatálya alá eső elítélésekkel kapcsolatban a „semmisnek tekintendő” kifejezést természetes nyelvi értelme szerint előírásnak fogadjuk fel – és nem *ex lege* semmissé nyilvánításnak –, mert a semmisnek tekintés már „alkalmazását” jelentené a szabálynak. Ekkor az alkalmazás kizárása kizárná a kettős (egyszerre több semmisségi törvény szerinti) „semmisnek tekintést”. A második lehetőség azonban nem működik, mert a „semmisnek tekintendő” kifejezést általánosan *ex lege* semmissé nyilvánításként fogják fel és nem előírásként.

5. Az eset általános értékelése, jelentősége

A Kúria tanácsa igen sajátos helyzetbe került, amikor a beérkezett indítvány nyomán, az Stv. alapján igazolási döntést kellett hoznia. A két ítélet vonatkozásában az 1989-es felmentő határozattal ugyanis a jogi elégtétel megtörtént vagy nagyrészt megtörtént, tehát az új eljárás elsősorban az erkölcsi és politikai elégtételt kívánta szolgálni. Erre és ennek szükségére kifejezetten utal a legfőbb ügyész indítványa (a határozat [12] pontja). A kérdés az volt, hogy miképpen lehet egy technikai jellegű és kötött eljárásban, bírói funkciót gyakorolva, szűk hatáskörrel az ártatlanul elítéltek erkölcsi és politikai rehabilitációjához hozzá-

járulni. A bírói funkció lényege, hogy a jog alapján, a jog keretei között határoz – az erkölcsi és politikai következmények ehhez képest csak járulékosak lehetnek.⁴²

A Kúria tanácsa azt az utat választotta, hogy az indokolásának nagy része végső soron nem a ráruházott, szűk hatáskörben hozott döntést támasztotta alá, hanem a két ítélet keletkezésének általános körülményeivel összefüggésben tett általános megállapításokat. Paradox módon ez adja a végzés jelentőségét, amit két átfogó, egyes elemeiben emelkedett stílusú deklaráció testesít meg. Egyrészt a határozat megállapítja, hogy a két elítéléshez vezető eljárás csak látszatper volt, mely eszközként a forradalom utáni leszámolásokat szolgáltatta. Másrészt a Kúria elhatárolódik a megtorlásokat kiszolgáló bírósági eljárásoktól, az „önvizsgálatot tartó utókor” nevében fejet hajt a megtorlás áldozatai előtt, és tiszteletét fejezi ki irányukban (a határozat [102] és [103] pontja). A tanács e két alapvető megnyilatkozással kívánt az áldozatokat megillető elégtételhez hozzájárulni.

A törekvés tiszteletre méltó és tartalmilag kifogás alá nem eshet. Probléma formailag mutatkozik: ahol és ahogyan megjelentek ezek a megállapítások. A tanács a bírói funkció határait feszegetve – bizonyos vonatkozásokban azt átlépve – illesztette a határozat indokolásába ezeket a megnyilatkozásokat. Pedig látni kell, hogy a törvényalkotó által biztosított hatáskör szerinti igazolási eljárás törvényszabta keretein ez kívül esik, azzal nincs okszerű kapcsolatban. A legfőbb ítélőszéknek *extra iudicium* kellett volna megfelelő alkalmat találni arra, hogy megnyilatkozásával az áldozatok rehabilitációjához hozzájáruljon.

Blutman László egyetemi tanár • Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar • blutman@juris.u-szeged.hu

- 38 Az I. semmisségi törvény egyenesen a Nagy Imre ügyben hozott 1989-es felmentő határozat „elvi alapjain” született, KAHLER (13. l.) 65.
- 39 Ugyanakkor a hasonló kizáró klauzulát tartalmazó II. semmisségi törvény indokolása az alkalmazás kizárásán az *ex lege* semmissé nyilvánítás kizárását – egyben az I. semmisségi törvényre figyelemmel a kettős semmissé nyilvánítás kizárását – érti; az 1990. évi XXVI. törvény indokolása; Részletes indokolás 5. §. Ilyenkor az elemző csodálkozik, hogy akkor miért nem azt írták a törvénytövegebe.
- 40 Ezt alátámasztani látszik az Stv. 3. §-hoz fűzött indokolás utolsó mondata, amely ugyanakkor nehezen értelmezhető.
- 41 Van egy ellenkező irányú probléma is. Nem világos, a törvényalkotó miért zárt ki az Stv. alkalmazási köréből olyan elítéléseket, melyek egyben korábbi semmisségi törvény hatálya alá is tartozhatnak ugyan, de amelyek nem *ex lege*, hanem csak bírói határozat következtében válhatnak semmissé, ld. különösen az I. semmisségi törvény 2. §-át.
- 42 Az igazolási eljárás ugyan nem ítélkező tevékenység (Stv. Részletes indokolás 2. §/2. pont), de a bírói funkció természetesen ennél tágabb kategória.